

УДК: 346.93+348.42

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ І ГОСПОДАРЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

С.М. Грудницька,
кандидат юридичних наук,
професор,
Інститут економіко-правових
досліджень НАН України

Н.О. Бардашевич,
Донецький національний університет
МОН України

Ключові слова: релігійні організації, право власності і господарювання, церковне (конфесійне) право, зміна підпорядкованості релігійним центрам, повернення з державної власності культового майна

Перехід до нових умов господарського життя та формування нового правового простору в незалежній Україні призвів до формування нових конфліктних сфер соціальної взаємодії, де одними з найгостріших стали проблеми взаємовідносин різноманітних релігійних організацій між собою, насамперед, у разі переходу релігійних громад з однієї конфесії в іншу, а також з органами державної влади щодо прав на культові споруди та інше майно релігійного призначення, яке за радянських часів було вилучене до державної власності. Ці питання гостро постали на початок 90-х років минулого століття і вже майже два десятиліття не втрачають своєї актуальності. Продекларовані державою зобов'язання щодо передачі майна релігійного призначення релігійним організаціям належним чином не виконуються, натомість розгортається практика самочинних захоптів культових об'єктів.

Для упорядкування суспільних відносин у релігійній сфері у 1991 році було прийнято Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» [1], неодноразово давались Роз'яснення Вищого господарського суду України (раніше – ВАСУ). Перші Роз'яснення з приводу застосування Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» були надані ВАСУ ще у 1992 році [2]. Однак сфера майнових відносин між релігійними організаціями різних конфесій (віросповідань) залишалася надзвичайно напруженою [3], і вже в 1996 році ВАСУ запропонував нові Роз'яснення «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (далі – Роз'яснення) [4]. В ці Роз'яснення з моменту їх затвердження неодноразово вносилися зміни, однак напруженість відносин у зазначеній сфері все ще не знято. Натомість життя вимагає від судів вирішення все нових складних конфліктів [див., напр., 5; 6]. Положення ж застарілого Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» часто перешкоджають прийняттю справедливих рішень, слугують не упорядкуванню суспільних відносин у зазначеній сфері, а навпаки, формуванню конфліктів на релігійному ґрунті.

Нещодавно розпочато роботу по підготовці нової редакції Закону, однак цей процес через надзвичайну заполітизованість питання може прийняти важкий характер, а вирішувати спори потрібно вже сьогодні. До цього часу проекти змін до Закону вносилися на розгляд Верховної Ради неодноразово, але ні разу не доходили до завершального етапу.

Натомість велику низку проблем може бути вирішено вже сьогодні, використавши потенціал незалежної судової влади. Справа в тому, що після прийняття Конституції України і її вступу в дію у 1996 році [7] окремі норми Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» потрапили у протиріччя з нею. Оскільки норми Конституції України є нормами прямої дії, відповідні недоліки чинного Закону можуть корегуватися у процесі правозастосування. Це в достатній мірі не наголошується ні в Роз'ясненні, ні в наукових працях, хоч саме тут криється відповідь на низку невирішених конфліктних питань.

Слід зазначити невинувато низьку наукову дослідженість зазначеної сфери суспільних відносин. Серед тих, хто звертався до цієї та спорідненої проблематики з початку 90-х років, можна назвати таких авторів, як Д.Лилак [8], С. Коваленко [9], В.Джунь [10], Г.Друзенко [11] та ін. Ці дослідники та деякі інші зробили певний внесок у розробку найсуттєвіших проблем, що виникають при вирішенні господарськими судами спорів за участю релігійних організацій. Однак чимало питань ще залишається невирішеними, на що вказує стан міжконфесійних майнових відносин, який зберігає напружений конфліктний характер. Отож, на додаток до попередніх досліджень, доцільною буде постановка питання про відповідність Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо господарського забезпечення їх діяльності нормам Конституції України та розгляд існуючих проблем з дещо інших позицій.

Метою цієї статті є конкретизація правових можливостей захисту права власності і господарювання релігійних організацій на основі норм Конституції України та обґрунтування пропозицій по вдосконаленню Роз'яснення ВАСУ «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»».

Ст. 35 Конституції України гарантує право кожного на свободу світогляду і віросповідання, що передбачає можливість вести релігійну діяльність, здійснення якої з необхідністю потребує відповідного господарського забезпечення. Церкви різних конфесій або інші (нецерковні) релігійні організації здійснюють його, насамперед, за допомогою культових споруд або іншого майна релігійного призначення, створеного ними шляхом будівництва чи виготовлення або набутого іншим правовим способом (у порядку благодійництва, тощо). Окрім того, вони можуть вести власне господарство, створюючи майно господарського призначення, необхідне для забезпечення життєдіяльності релігійної організації, а також приймати участь у суспільному виробництві, створюючи підприємства

та використовуючи прибуток від них для господарського забезпечення своєї основної діяльності (див., напр., ст.112 Господарського кодексу України [12], ст. 6 Закону України від 20 грудня 2001 р. „Про кредитні спілки” [13]).

Церква чи інша релігійна організація виступає відносно майна, що перебуває у її володінні, як суб'єкт права власності і господарювання. В інших випадках вона може виступати щодо майна також як суб'єкт іншого речового права або зобов'язального права, яке передбачене її внутріорганізаційним правом і не протирічить правовим засадам суспільства.

Згідно ст. 13 Конституції України держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання. Отже, Конституція України гарантує захист права власності і господарювання церкви чи іншої релігійної організації, нарівні з правами інших власників.

Згідно статті 41 Конституції України ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Ця стаття прямо передбачає, що право приватної власності є непорушним. Згідно статті 22 Конституції права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Розділ II «Права, свободи й обов'язки людини і громадянина» Конституції України містить статтю 23, яка встановлює, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Системне тлумачення положень розділу II «Права, свободи й обов'язки людини і громадянина» Конституції України передбачає, що людина і громадянин здійснює своє право одноособово або колективно (пряма вказівка міститься в статті 35 Конституції України і інших). Це відповідає домінуючим з другої половини ХХ ст. тенденціям у розвитку міжнародної доктрини прав людини, зокрема, щодо визнання не тільки індивідуальних, але і колективних прав, які отримали відображення і в Конституції України. Згідно статті 15 Конституції України суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності.

Тому при вирішенні спорів слід враховувати конституційне визнання церковної власності як різновиду колективної на основі статті 15 Конституції України, яка проголошує багатоманітність форм власності, а обсяг конституційних гарантій визначати за аналогією з проголошеними гарантіями щодо права приватної власності. Отже, згідно Конституції України будь-яке право власності є непорушним.

Ст. 35 Конституції України передбачає, що церква

і релігійні організації відокремлені від держави. Тому зміст права церковної власності і господарювання визначається, насамперед, нормами церковного права, і лише в межах, установлених Конституцією, світським законодавством. Відповідно зміст права власності і господарювання інших, ніж церкви, релігійних організацій визначається нормами їх конфесійного права. Реалізація цього права, як це визначено у ст. 35 Конституції, може бути обмежена законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Отже, норми Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" та інших законів не можуть виходити за вказані межі допустимого втручання держави у релігійну сферу.

Правова система України згідно ст.8 Конституції базується на принципі верховенства права. З посиленням на це відносно розглядуваної проблеми можна говорити про верховенство церковного (конфесійного) права щодо законодавчих норм, які іноді безпідставно посягають на церковну (конфесійну) автономію і мають бути визнані неконституційними. Це показує, зокрема, аналіз частини норм Закону "Про свободу совісті та релігійні організації", що наводиться нижче. Закладений в них уніфікований підхід до регулювання відносин у релігійній сфері ігнорує самотність різноманітних конфесій, що діють в Україні. Щоб відкоригувати практику його застосування доцільно внести деякі зміни та доповнення до Роз'яснення ВАСУ від 29.02.1996 р. № 02-5/109 "Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації".

Так, у п. 6 Роз'яснення застосовується уніфікований підхід до визначення правового режиму майна РО різної конфесійної приналежності. Зокрема, зазначається, що „кожна релігійна громада або інша релігійна організація, а не релігійне угруповання в цілому (УПЦ-КП, УАПЦ, УГКЦ тощо) або його керівний центр, є власником придбаного чи створеного нею рухомого і нерухомого майна та коштів і їх єдиним розпорядником". Такий підхід ґрунтується на праворозумінні конфесій (протестантських тощо), яким характерний корпоративний принцип інституційної побудови «знизу-доверху», що передбачає первинність релігійних громад (приходів тощо), створення ними релігійних об'єднань та делегування виборним органам об'єднань управлінських повноважень. Це, в свою чергу, обумовлює своєрідну децентралізацію відносин в середині релігійних угруповань, наприклад, право виходу релігійної громади (приходу) з конфесії з усім належним їй майном.

Натомість вказані положення Роз'яснення не враховують особливостей правового режиму майна іншої групи РО, в яких первинною релігійною організацією визнається церква в цілому (багатоанкове релігійне угруповання з єдиним центром), тому домінує засновницький принцип інституційної побудови «зверху-донизу» з використанням централізованої структури майнових та управлінських відносин. Такими, зокрема, є православна, католицька та греко-католицька церкви. Світське право може визнати або не визнавати таку церкву (релігійне угруповання) юридичною особою, та це не змінює суті явищ, врегульованих внутрішнім конфесійним правом, а, значить, і оргструктури їх майнових і управлінських відносин.

Церква в цілому як релігійна публічна організація може існувати і без прав юридичної особи, від імені якої у зовнішніх відносинах діють її структурні одиниці, визнані згідно світському праву юридичними особами (тут можна провести певну аналогію з народом України або територіальними громадами, від імені яких діють відповідно державні органи чи органи місцевого самоуправління). За такою церквою слід визнавати права колективного суб'єкта конфесійного і міжконфесійного права, що є носієм колективних прав людини.

Носієм права церковної власності в таких конфесіях виступає Церква в цілому, заснована Богом (з усіма попередніми, нинішніми і майбутніми поколіннями). До речі, цю традицію відображено у Преамбулі Конституції України, де зазначається в якості вихідної посилки всіх конституційних положень відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішніми і майбутніми поколіннями. Така церква є складноорганізованою багаторівневою цілісною системою з характерною їй структурною єдністю, яка охоплює всі приходи, парафії, монастирі, семінарії тощо, а також різноманітні управління, центри, пов'язані з низовими організаціями і між собою відносинами підпорядкування. Церква в цілому очолюється особою спеціального релігійного сану (наприклад, Патріархом Всія Русі або Папою Римським). Тому неточним є використання у п. 6 Роз'яснення слова "церква" у значенні "приходу", адже воно є адекватним не для всіх конфесій. З урахуванням цих особливостей слід вирішувати і питання господарсько-правових наслідків зміни підпорядкованості релігійної громади релігійним центрам або переходу в іншу конфесію (п. 5 Роз'яснення). Слід зазначити, що на практиці мають місце непоодинокі випадки виходу релігійних громад з конфесій, або переходу в інші конфесії з порушенням норм конфесійного права. Однак при зверненнях за захистом прав

до суду не завжди можна сподіватись на справедливе рішення, адже це не можливо в умовах уніфікованого підходу до вирішення спорів щодо релігійних громад різних конфесій.

Ст. 8 Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” гарантує визнання державою права релігійних громад (місцевих релігійних організацій) на вільну зміну підлеглості релігійним центрам. У судах вказана норма Закону тлумачиться занадто широко – не як гарантія визнання права державою, передбаченого конфесійним (міжконфесійним) правом, а як право виходу з конфесії (переходу в іншу конфесію), гарантоване законодавством. Виходячи з такого тлумачення, у Роз’ясненні визначено, що зміна підпорядкованості релігійною громадою релігійним центрам або перехід її у іншу віросповідну (конфесійну) приналежність не може тягти за собою втрату прав і зобов’язань цієї громади за усіма угодами, що були раніше укладені нею. Тим самим презюмуються однакові майнові наслідки зміни підлеглості для РО різних конфесій так само, як і обов’язок релігійних центрів (управлінь) та релігійних об’єднань в цілому визнавати вільне право виходу своїх громад з усім майном. Однак такі наслідки, а також права і обов’язки релігійних організацій та їх об’єднань або структурних одиниць визначаються внутрішнім правом релігійної організації, норми якого закріплені в її установчих документах та інших джерелах церковного (конфесійного) права. Згідно Конституції України, яка проголошує принцип відокремлення церкви чи іншої релігійної організації від держави, виключно на їх основі слід визначати порядок і умови зміни релігійними громадами їх підпорядкованості релігійним центрам або переходу в іншу конфесію.

Реалізація такого підходу враховуватиме загальні засади міжконфесійного діалогу, означатиме рівний захист права власності і господарювання релігійних організацій всіх конфесій, зніме невдоволеність церков традиційних конфесій ігноруванням їх загальноцерковної цілісності і єдності. Адже в них за нормами внутрішнього права усі релігійні організації, у тому числі керівні центри, володіють церковним майном не на праві власності, як це характерно, наприклад, для протестанської конфесії, а, насамперед, на похідному речовому праві, що передбачає правомочності з володіння, користування та розпорядження закріпленим за ними майном у межах і в порядку, встановлених статутом релігійної організації та іншими нормами церковного права певної конфесії. І перехід релігійної громади в іншу конфесію разом з закріпленим за нею майном якщо і можливий, то тільки за згодою власника в особі уповноваженого органу (вищестоячого релігійного управління чи центру).

Враховуючи ці особливості внутрішньої організації традиційних церков, переважного значення щодо них має набути практика виходу релігійних громад з конфесії або переходу в іншу конфесію через їх припинення та нове створення на інших конфесійних засадах. У будь-якому разі правові наслідки виходу релігійної громади з традиційної конфесії визначаються з урахуванням рішень релігійних управлінь і центрів.

Викликає заперечення також передбачена пунктом 7 Роз’яснення можливість передачі культових будівель і майна у безоплатне користування або у власність РО інших конфесій, розташованим на території населеного пункту, в якому немає релігійної громади тієї конфесії, котрій належала будівля на момент її переходу у власність держави. Враховуючи зазначену вище організаційну єдність традиційних церков слід передбачити їхнє право впливати на правову долю майна, власниками якого вони були до переходу церковного майна у власність держави. Таке право здійснюється через уповноважені ними релігійні організації (управління або центри), які мають право вимагати повернення майна у загальноцерковну власність.

У пункті 9 (підпункт 9.8.) Роз’яснення зазначено, що при вирішенні спорів про передачу у власність РО культових будівель чи майна слід враховувати той факт, що до введення в дію Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” все майно церковних і релігійних громад в Україні було визнано державною власністю згідно зі ст. 366 Адміністративного кодексу УРСР 1927 року, і зазначене законодавство не було визнано нечинним з дня його прийняття, тобто таким, що не породило правових наслідків. Тому, як зазначається в Роз’ясненні, держава в особі органів, передбачених в ст. 17 Закону, є належним власником культових будівель і майна, і у господарських судів немає підстав для задоволення позовних вимог РО до відповідних державних органів про визнання права власності на культові будівлі і майно або про зобов’язання цих органів передати зазначені будівлі і майно у власність або в користування, оскільки інше рішення порушує право державної власності. Держава як власник має право володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном, а також вчиняти щодо цих майнових об’єктів будь-які інші дії, що не суперечать закону (п.п. 9.8.).

Таке тлумачення має бути принципово переглянуте. Оскільки згідно ст. 35 Конституції церква відокремлена від держави, держава не може залишатися власником церковного майна і зобов’язана прийняти необхідні заходи для передачі культових будівель і майна у церковну власність. З цих же підстав держава не може вважатися належним власником. Отже, позо-

вні вимоги РО до відповідних державних органів про визнання права власності на культові будівлі і майно або про зобов'язання цих органів передати зазначені будівлі і майно у власність мають законні підстави. Культові будівлі і майно, які до прийняття Адміністративного кодексу УРСР 1927 року були церковною власністю, можуть бути витребувані з державної власності за позовами РО до відповідних державних органів на підставі ст. 35 Конституції України.

У підпункті 9.2 Роз'яснення також зазначається, що при вирішенні конкретних спорів між церквами різних конфесій щодо права власності на культові будівлі і майно, які підлягають передачі із державної власності у церковну власність, жодна з обставин, перелічених у Законі “Про свободу совісті та релігійні організації” не може мати наперед усталеного або пріоритетного значення. При вирішенні зазначених спорів необхідно враховувати: права релігійних громад, яким належали ці будівлі і майно на момент їх переходу у власність держави; права релігійних громад, які користуються цими будівлями і майном в установленому Законом порядку; вкладення коштів релігійними громадами у спорудження, переобладнання культової будівлі і тривалості користування нею; наявність у даному населеному пункті (місцевості) інших культових будівель та їх використання релігійними громадами відповідних віровизнань; інші суттєві обставини у їх сукупності. Господарський суд повинен враховувати перелічені та інші суттєві обставини у їх сукупності, оцінюючи їх співвідношення відповідно до принципів рівності усіх релігій, віросповідань та релігійних організацій, закріплених в ст. 5 Закону. „Тобто, слід виходити з того, що врахування обоюдних прав і законних інтересів різних релігійних громад на спірні культові будівлі полягає у необхідності забезпечення віруючих усіх релігій, віровизнань та конфесійних угруповань рівними можливостями для відправлення культів у пристосованих для цього приміщеннях” (п.п. 9.2).

Такий підхід викликає принципове заперечення, по-перше, з урахуванням гарантованого ст. 11 Конституції України сприяння державою розвитку традицій, по-друге, з точки зору гарантованої ст. 41 Конституції України непорушності права власності. Передбачений пунктом 6 Постанови Верховної Ради Української РСР від 23 квітня 1991 року «Про порядок введення в дію Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»» (в редакції Постанови Верховної Ради України від 23 грудня 1993 року «Про внесення змін до постанови Верховної Ради Української РСР «Про порядок введення в дію Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації»») [14] обов'язок державних органів забезпечити

повернення культових будівель і майна у власність релігійним громадам передбачає повернення саме попереднім власникам, у яких їх було вилучено. Тому обґрунтовано вважати, що права попереднього власника мають пріоритет.

Слід зазначити, що ґрунтуючись на конкретній релігійній традиції та нормах конфесійного права, позовні вимоги щодо визнання права власності на спірний об'єкт може заявити також релігійна організація, якій він належав традиційно. У таких випадках пріоритет має віддаватися правам цієї релігійної організації, на яку і покладається тягар доказу традиційної приналежності майна.

При вирішенні спорів на основі запропонованих положень може виникнути питання про застосування строків позовної давності. Доцільно вважати строки позовної давності з цих питань не обмеженими, оскільки обов'язок держави щодо повернення у власність релігійним організаціям культових будівель і майна випливає з норм Конституції України, які мають пряму дію. Крім того, слід враховувати, що починаючи з моменту прийняття державних рішень щодо визнання боргу перед належними власниками культових будівель і майна і до цього часу продовжують існувати поважні причини для пропуску строку позовної давності, які пов'язані з невідповідністю окремих норм Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” Конституції України та відсутністю усталеної судової практики щодо задоволення вимог про примусове повернення культових будівель і майна у власність належних власників.

З урахуванням вищевикладеного пропонується внести наступні зміни та доповнення до Роз'яснення ВАСУ від 29.02.1996 р. №02-5/109 “Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, які б відобразили трансформацію правового положення релігійних організацій в Україні після прийняття Конституції України.

По-перше, пропонується в пункт 5 Роз'яснення після абз. 2 доповнити абзацами наступного змісту:

“З прийняттям Конституції України 1996 року започатковано інший порядок. У статті 35 проголошено принцип відокремлення церкви і інших релігійних організацій від держави, це означає, що держава визнає церковне право чи інше конфесійне право будь-якої легальної релігійної організації як самостійний правовий комплекс, відокремлений від світського права. Тому при вирішенні міжконфесійних спорів норми церковного (конфесійного) права підлягають безпосередньому застосуванню на основі Конститу-

ції України. У випадку колізії норм церковного (конфесійного) і світського права перші мають пріоритет.

У разі відсутності достовірних відомостей про норми права релігійних організацій нетрадиційних конфесій застосовуються норми Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” та інших актів світського законодавства у межах, що не протирічать Конституції України.

Таким чином, згідно з конституційним принципом відокремлення церкви від держави, в кожному окремому випадку визначається правовий статус певної релігійної громади на підставі її установчих документів та з урахуванням норм церковного (конфесійного) права. Виключно на цій основі визначається і порядок зміни релігійними громадами підпорядкованості релігійним центрам або їх переходу в іншу конфесію. При вирішенні справ на основі норм конфесійного права пріоритет, слід виходити з того, що у судовій оцінці правової долі майна пріоритет може віддаватися не вільній реалізації юридичною особою її права на визначення власної підпорядкованості чи приналежності, а виходу релігійної громади з конфесії через її припинення та нове створення на інших конфесійних засадах”.

У зв'язку з цим необхідно також останній абзац пункту 5 Роз'яснення доповнити словами: “якщо нормами церковного (конфесійного) права не передбачено правонаступництво”.

По-друге, пропонується пункт 6 Роз'яснення викласти в такій редакції:

“Питання правового режиму майна релігійної організації вирішуються на основі норм відповідного церковного (конфесійного) права, яким керується релігійна організація, за участі якої виник спір. Відповідно, при вирішенні спорів слід застосовувати диференційований підхід. Наприклад, релігійні громади (церкви) протестантської конфесії є власниками всього належного їм майна. Тоді як у традиційних церквах релігійні громади (парафії, приходи) є носіями похідного речового права щодо майна, закріпленого за ними вищестоящими церковними органами і лише в окремих випадках за нормами церковного права можуть бути власниками майна, самостійно набутого у процесі діяльності. Межі і порядок реалізації похідного речового права визначаються статутними документами релігійної організації та іншими джерелами церковного (конфесійного) права”.

У зв'язку з цим необхідно також останнє речення пункту 7 Роз'яснення доповнити словами: “та якщо уповноважені органи релігійних організацій (управління, центри), які розташовані в інших населених

пунктах і діють від імені церкви, що була власником церковного майна на момент його переходу у власність держави, не заперечують проти цього”.

По-третє, у пункті 9 Роз'яснення пропонується підпункт 9.8 викласти в такій редакції:

“До введення в дію Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” все майно церковних і релігійних громад в Україні було визнано державною власністю згідно зі статтею 366 Адміністративного кодексу УРСР 1927 року. Зазначене законодавство не було визнано нечинним з дня його прийняття, тобто таким, що не породило правових наслідків. Тому держава в особі органів, передбачених в статті 17 Закону, залишається власником культових будівель і майна до їх передачі у власність церкви (релігійної організації), визнаної судом їх належним власником. При задоволенні позовних вимог релігійних організацій до відповідних державних органів про визнання їх права власності на культові будівлі і майно або про зобов'язання цих органів передати зазначені будівлі і майно у їх власність слід враховувати релігійну традицію та норми церковного права.

Отже, при вирішенні спорів щодо визнання права власності на культові будівлі і майно належним власником слід визнавати релігійну організацію, у власності якої перебували культові будівлі і майно до їх вилучення у державну власність, якщо інша релігійна організація не вимагає визнання її належним власником, обґрунтовуючи свої вимоги нормами конфесійного права та традиційною приналежністю спірних об'єктів”.

Крім того, в пункт 9 доцільно внести наступне доповнення:

“При вирішенні спорів слід виходити з того, що у задоволенні позовів релігійних організацій до відповідних державних органів про визнання права власності на культові будівлі і майно або про зобов'язання цих органів передати зазначені будівлі і майно у власність не може бути відмовлено через сплив строку позовної давності, оскільки обов'язок держави щодо повернення у власність релігійних організацій культових будівель і майна випливає з норм Конституції України, які мають пряму дію. Окрім того, законодавство містить норму, згідно якій порушене право підлягає захисту (пункт 5 статті 267 ЦК України) у разі пропуску строку позовної давності з поважних причин. У даному разі вони пов'язані з невідповідністю окремих норм Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” Конституції України та відсутністю усталеної судової практики щодо задоволення вимог про примусове повернення культових будівель і май-

на належним власникам”.

Щодо передбаченої Законом “Про свободу совісті та релігійні організації” можливості подальшого утримання культових будівель і майна у державній власності з передачею їх у користування релігійним громадам, то з урахуванням обґрунтованої вище неконституційності відповідних норм Закону пропонується останнє речення абзацу 7 підпункту 9.2. Роз’яснення викласти в такій редакції:

“При вирішенні спорів слід виходити з того, що необхідність забезпечення віруючих усіх конфесій рівними можливостями для відправлення культів у пристосованих для цього приміщеннях передбачає гарантію їх права власності на створені ними об’єкти чи набуті іншим правовим способом. Щодо встановлення права користування ними, то воно може бути

встановлено лише за добровільним рішенням власника, яким і визначаються умови такого користування”.

Запропоноване удосконалення Роз’яснення може стати підґрунтям для започаткування справедливої судової практики щодо визначення правової долі культових будівель і споруд на підставі конституційних норм прямої дії. Його доцільно взяти за основу і при розробці проекту закону по внесенню змін і доповнень до Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”. Це забезпечить, у тому числі, очікуване виконання взятого Україною зобов’язання щодо повернення з державної власності культового майна, на яке вказувалось у Доповіді моніторингового комітету Ради Європи про «Дотримання зобов’язань, взятих на себе Україною» (док. 8272, 2 грудня 1998 року), що не виконувалось через відсутність необхідного правового рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
2. Роз’яснення ВАСУ від 22.07.92 р. № 01-6/861 «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (втратило чинність) [Електронний ресурс] // Система інформаційно-правового забезпечення «Ліга:Закон». – Режим доступу: <http://www.ligazakon.ua>
3. Никитченко Е.Э. Религиозная ситуация на Украине. Попытка политико-правовой оценки // Религия и право. – 1999г. – № 4-5. – С. 20-22.
4. Роз’яснення ВАСУ від 29.02.96 р. № 02-5/109 «Про деякі питання, що виникають при застосуванні Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» з останніми змінами від 18 листопада 2003 року № 04-5/1429 // Збірник рішень та арбітражної практики Вищого арбітражного суду України. – 1996. – № 2.
5. У зв’язку з захопленням храму єпископ звернувся до Президента України // http://www.eparhia.sumy.ua/ru/2009-04/news_108/
6. В Чернигове верующие Украинской Православной Церкви продолжают борьбу за Екатерининский храм, захваченный раскольниками // <http://7-08.mysob.ru/news/culture/75886.html>
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Лилак Д. Судовий захист майнових прав релігійних організацій. // Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 28-30 вересня 1994 р. – С. 157-166.
9. Коваленко С. Деякі проблеми юридичного захисту майнових прав релігійних об’єднань в Україні // Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 28-30 вересня 1994 р. – С. 167-171.
10. Джунь В. Правні основи регулювання відносин щодо використання культових споруд і майна в Україні // Матеріали міжнародної наукової конференції, Київ, 28-30 вересня 1994 р. – С. 172-174.
11. Друзенко Г. Статус юридичної особи для церкви: мрія чи реальність? // Юридичний журнал. – 2003. – жовтень. – № 10 (16). – С. 57-63.
12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
13. Закон України від 20 грудня 2001 р. „Про кредитні спілки” // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101.
14. Постанова Верховної Ради Української РСР від 23 квітня 1991 року «Про порядок введення в дію Закону «Про свободу совісті та релігійні організації» (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 284; Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 67.

**ЗАЩИТА ПРАВА СОБСТВЕННОСТИ И
ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНЫХ
ОРГАНИЗАЦИЙ**

Грудницька Светлана Николаевна

Бардашевич Наталья Александровна

Резюме

В статье конкретизированы правовые возможности защиты права собственности и хозяйствования религиозных организаций на основе норм Конституции Украины, обоснованы предложения по совершенствованию Разъяснения ВАСУ “О некоторых вопросах, возникающих при применении Закона Украины „О свободе совести и религиозных организациях”.

Ключевые слова: религиозные организации, право собственности и хозяйствования, церковное (конфессиональное) право, изменение подчиненности религиозным центрам, возвращение из государственной собственности культового имущества.

**DEFENCE OF RIGHT OF OWNERSHIP
AND MANAGEMENT OF RELIGIOUS
ORGANIZATIONS**

Grudnytska Svitlana Mykolaivna

Bardashevych Natalia Olexandrivna

Summary

In the article legal possibilities of defence of right of ownership and management of religious organizations are specified on the basis of norms of Constitution of Ukraine, grounded suggestion on perfection of VASU Elucidation “About some questions arising up at application of Law of Ukraine „On the Right of Conscience and Religious Organizations”.

Keywords: religious organizations, right of ownership and management, church (confession) right, change subordination to the religious centers, returning from the public domain of cult property.